

кризової інтервенції є кризова психотерапія та кризове консультування, а формою – психологічний та психобіографічний дебрифінг.

Слід підкреслити, що звернення до фахівця, як правило, сприяє більш ефективному та конструктивному вирішенню кризової ситуації. Однак не слід забувати, що значна частина людей або взагалі не звертаються до спеціаліста, або звертаються, вичерпавши власні ресурси або усвідомивши недостатність власних зусиль. Тому слід знати і стратегії подолання кризи самою особистістю.

Список використаних джерел:

1. Варбан Є. О. Життєва криза: поняття, концепції та прояви / Є. О. Варбан // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 8. – С. 120-133. – (Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України)
2. Життєві кризи особистості : У 2 ч. / [за ред. В. М. Донія, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін.]. – К., 1998. – Ч. 1 : Психологія життєвих криз особистості. – 360 с.
3. Криворучко П. П. Основи психологічної допомоги : навч. посіб. / П. П. Криворучко, О. Ф. Хмельяр ; Нац. акад. оборони України. – К., 2009. – 215с.
4. Маноха І. П. Психологія потаємного «Я». – К. : Поліграфкнига, 2001. – 448 с.
5. Поліщук В. М. Життєві кризи особистості : навч.-метод. посіб. / В. М. Поліщук ; Глух. держ. пед. ун-т. – Глухів, 2005. – 98 с.
6. Психологія життєвої кризи / [відп. ред. Т. М. Титаренко]. – К. : Агрпромов видав України, 1998. – 348 с.
7. Психологія життєвої кризи / [відп. ред. Т. М. Титаренко]. – К. : Агрпромов видав України, 1998. – 348 с.
8. Федоренко Р. П. Психологія молодого сім'ї і сімейна криза : моногр. / Р. П. Федоренко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Л.Українки, 2007. – 168 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Ольга ЗАБОЛОТНЯ,

*методист обласного навчально-методичного центру
психологічної служби системи освіти комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»*

У період надзвичайно складної економічної, політичної та психологічної ситуації, яку переживає українське суспільство внаслідок бойових дій, тимчасової окупації чи вимушеної міграції велика кількість дітей і сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, значно збільшилася у порівнянні попередніми роками.

Велика кількість громадян разом зі своїми сім'ями виїхали до інших областей України, а на місці стикалися з цілою низкою побутових, соціальних, медичних, освітніх, економічних та інших труднощів.

Останнім часом надзвичайної гостроти і актуальності набуло питання організації системи соціально-психологічного супроводу сім'ї в системі освіти та налагодження ефективної взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства з метою попередження негативних явищ в родині, створення умов для позитивної

соціалізації особистості в сімейному середовищі, забезпечення дотримання прав та законних інтересів дитини [1].

Працівники психологічної служби своєю діяльністю забезпечують сприятливі соціально-психологічні умови для реабілітації постраждалих і адаптації їх до нових умов проживання і навчання.

Соціально-психологічний супровід – робота, спрямована на здійснення соціальної опіки, психологічної та соціальної допомоги, патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Супровід проводиться з такою метою:

- формування в дитини раннього віку загальнолюдських цінностей;
- надання дитині допомоги в самоствердженні та в прагненні до повноцінного життя;
- підвищення готовності сім'ї до виконання виховної функції первинної соціальної дитини;
- формування педагогічної культури батьків;
- виховання дитини, виходячи з її інтересів і поваги до батьків;
- створення сприятливого сімейного мікроклімату та зміцнення інституту сім'ї [4].

Задачі супроводу:

- організація цілеспрямованої фахової допомоги сім'ї у вирішенні її соціальних і психолого-педагогічних проблем;
- допомога сім'ї у створенні доцільних психолого-педагогічних умов виховання дитини відповідно до її віку, індивідуальних особливостей та потреб вчасного і всебічного розвитку;
- формування соціально-педагогічної компетенції сім'ї – набуття членами сім'ї соціально-педагогічних знань і навичок, достатніх для реалізації завдань повсякденного життя, які виникають під час спілкування з оточенням [4].

Завдання соціально-психологічної служби в цьому напрямі – забезпечити дотримання основних соціально-правових потреб дитини, сприяти її успішній соціальній адаптації в умовах дитячого колективу та сім'ї, задовольняти потреби дитини в розвитку й самореалізації.

Напрямки роботи соціально-психологічної служби:

Практичний психолог:

- індивідуальний розвиток особистості дитини;
- пізнавальні, психологічні процеси, особистісні риси.

Соціальний педагог:

- вплив соціально-психологічних, педагогічних і соціальних факторів на особистість дитини.

Як вже було зазначено – соціально-педагогічний супровід сімей здійснюється з урахуванням їх віднесення до певних груп.

- Багатодітні;
- Малозабезпечені;
- Неповні;

- ДБСТ, Опікунські сім'ї;
- Сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах [4].

Діяльність з надання соціально-педагогічної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах ґрунтується на відповідній нормативній базі, на основі низки законів країни. Крім відомих нормативних документів, що регулюють діяльність працівників психологічної служби – соціальних педагогів, необхідно звернути увагу на інші документи. Зокрема на [Закон України «Про соціальні послуги»](#) [2].

Діяльність соціального педагога має ґрунтуватися на загально визначених гуманістичних, демократичних та правових засадах із дотриманням основних принципів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, а саме:

- додержання і захист прав людини;
- адресність та індивідуальний підхід;
- доступність та відкритість;
- добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг;
- гуманність;
- комплексність;
- максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- законність;
- соціальна справедливість;
- забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм (ст. 5 Розділу I [Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»](#) від 21.06.2001 № 2558-III (поточна редакція від 08.10.2016 р.) [5].

Під час соціального супроводу сімей в складних життєвих обставинах рекомендується підтримувати зв'язок з сім'єю за допомогою телефонного зв'язку або будь-яких доступних месенджерів.

У разі необхідності вивезення сімей на безпечні території, особливо при залученні до цього процесу волонтерів, вести облік сімей, які евакуйовані і які ще потребують вивезення [7].

Алгоритм роботи соціального педагога з родиною:

Кожна родина потребує індивідуального підходу так як має свою специфіку але можна виділити наступні базові етапи роботи з родиною:

1 етап. Соціальний супровід розпочинається на підставі результатів соціального інспектування та інформації, що підтверджує наявність складної життєвої обставини.

2 етап. На початку здійснення соціально-психологічного супроводу соціальний педагог відвідує сім'ю або особу з метою комплексного обстеження та здійснення оцінки потреб сім'ї або особи. Під час комплексного обстеження соціальний педагог вивчає:

- стан здоров'я, умови розвитку та виховання дитини та ставлення до неї;

- думки членів сім'ї або особи про проблеми і потреби, шляхи їх подолання;
- матеріальні, соціальні та інші можливості щодо подолання складних життєвих обставин.

3 етап. Знайомство з членами родини і її оточенням, бесіда з дітьми, оцінка їхніх умов життя (соціальний педагог, вже з першого відвідування побачить взаємини, які переважають між членами родини, який психологічний клімат, як він впливає на розвиток дитини. Під час кожного наступного відвідування, соціальний педагог заздалегідь має визначити конкретні цілі та завдання які пов'язані з особливостями виховання та розвитку дитини).

4 етап. Вивчення причин складних обставин в родині, її особливостей, її цілей, ціннісних орієнтацій;

5 етап. За результатом комплексного обстеження сім'ї особи оформлюється облікова картка сім'ї або особи, яка перебуває під соціально-психологічним супроводом. (Важлива повнота соціально-психологічної інформації, мало виявити, повна або неповна сім'я, скільки в неї дітей. При складанні облікової карти родини не можна обмежуватись тільки «статистичним аналізом»). Кожній родині потрібно своєрідна допомога і підтримка.

6 етап. Складання індивідуального плану роботи з родиною. (Цілеспрямоване й чітке планування допомагає соціальному педагогу уникнути багатьох помилок та негативних явищ в роботі. Обґрунтований план дозволяє намітити загальні перспективи й конкретні шляхи вирішення поставлених виховних завдань. Як показує педагогічна практика, до плану нерідко ставляться лише як до адміністративної вимоги і процес планування обмежується лише написанням плану. При такому підході план має формальний характер та не може бути орієнтиром у діяльності. Тому до планування потрібно ставитися як до важливої складової соціально-психологічного супроводу від якої залежить ефективність та результативність запланованої роботи);

7 етап. Координаційна діяльність з усіма зацікавленими організаціями (освітніми, дошкільними установами, центрами соціальних служб, службою у справах дітей, кримінальною поліцією у справах неповнолітніх, відділами сім'ї та молоді);

8 етап. Здійснюються поточні та контрольні відвідування родини;

9 етап. Висновки про результати роботи з родиною. (Хоча на цьому етапі соціальний педагог і закінчує супровід але продовжує вести спостереження за родиною. Усі види роботи соціальний педагог здійснює керуючись своєю посадовою інструкцією) [6].

Працюючи з родиною, соціальний педагог виступає в трьох основних ролях: *консультант, радник, захисник.*

Діяльність соціального педагога з родиною включає три основні складові соціально-педагогічної допомоги:

1. Освітня
2. Психологічна
3. Посередницька

Освітня складова містить у собі два напрями діяльності соціального педагога:

➤ **Допомога в навчанні**, що спрямована на запобігання виникнення сімейних проблем і формування педагогічної культури батьків.

➤ **Допомога у вихованні**, яка надається соціальним педагогом батькам – шляхом їхнього консультування, а також у процесі роботи з дитиною через створення спеціальних виховних ситуацій для вирішення задачі своєчасної допомоги родині з метою її зміцнення і найбільш повного використання її виховного потенціалу.

Психологічна складова соціально-педагогічної допомоги містить у собі такі компоненти:

➤ **Підтримка**, спрямована на створення сприятливого мікроклімату в родині в період короткочасної кризи.

➤ **Корекція міжособистісних відносин**, яка здійснюється, в основному, коли в родині існує психологічне насильство над дитиною, що призводить до порушення її нервово – психічного і фізичного стану. Донедавна цьому явищу не приділялося належної уваги. До такого виду насильства відносять залякування, образу.

Посередницький компонент соціально-педагогічної допомоги включає три складові:

➤ **Допомога в організації**, спрямована на облаштування сімейного дозвілля і включає в себе: організацію сімейних свят, клубів за інтересами, конкурсів, літнього відпочинку.

➤ **Допомога в координації**, спрямована на активізацію різних відомств і служб для спільного вирішення проблеми конкретної родини і становища конкретної дитини.

➤ **Допомога в інформуванні**, спрямована на забезпечення родини інформацією з питань соціального захисту. Вона проводиться у формі консультування. Питання можуть стосуватися як житлового, сімейно шлюбного, трудового, цивільного, пенсійного законодавства, прав дітей, жінок, інвалідів, та і проблем, що існують у родині [4].

Важливу роль у соціалізації дитини, її гармонійному розвитку відіграє родина. Проте в країні збільшується кількість сімей, які потрапили у складні життєві обставини. За визначенням, сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах, – це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через виникнення таких умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самотійно. Такі сім'ї поділяються на три групи:

- сім'ї, у яких виникли проблеми через матеріальні труднощі;
- сім'ї, у яких виникли складнощі через юридичні проблеми;
- сім'ї, в яких виникли психологічні проблеми.

Соціальний педагог прагне по можливості, запобігти проблемі, вчасно виявити й усунути причини, що її продовжують, забезпечити превентивну профілактику різного роду негативних явищ. Об'єктом впливу соціального

педагога можуть бути і дитина в родині, і дорослі члени родини, і сама родина в цілому як колектив [5].

Слід пам'ятати, що вивчення родини – справа делікатна, тонка, яка потребує від соціального педагога прояву поваги до всіх членів сім'ї, бажання допомогти батькам у вихованні дітей.

Події, які відбуваються зараз в Україні, вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям та дорослим, так і цілим соціальним групам.

Країна переживає складну соціально-політичну, економічну та психологічну ситуацію. Продовжуються бойові дії по всій території України. Десятки тисяч людей змушені покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави. У цілому, на сьогоднішній день ситуація складна тим, що протистояння триває і важко передбачити час та спосіб його завершення. Це посилює тривожні настрої в суспільстві, страхи, розчарування.

Внаслідок вимушеної міграції найбільше страждають діти. Стрес, пов'язаний із позбавленням домівки, відсутністю звичних речей, втратою друзів, родичів, іноді батьків, позбавлення їхньої турботи й любові, негативно впливає на особистість. Тому освітня робота з дітьми-переселенцями в освітньому закладі має бути спрямована на формування нового рівня міжособистісних стосунків (дитина-дитина, дитина-дорослий), позитивних життєвих цінностей, оптимістичного світобачення, комунікативно-мовленнєвої компетенції. Це криза, і як будь-яка криза містить у собі як приховані можливості, так і небезпеку. З одного боку, криза стимулює оволодіння новими стратегіями спілкування, вирішення конфліктів, розвиває впевненість, новий емоційний досвід. З іншого, вплив на психіку може бути деструктивним, діти втрачають самоконтроль, з'являється тривожність як особистісна риса, емоційне перевантаження може спровокувати дистрес і як наслідок посттравматичний стресовий розлад [4].

Нинішні суспільні процеси вимагають переосмислення традиційних освітніх технологій, потребують нових можливостей для освітньої сфери.

Тому з метою створення оптимальних умов для загального емоційного комфорту дітей в освітньому закладі потрібно:

- ✓ враховувати національно-етнічні і культурні чинники, можливості дитини у спілкуванні українською мовою, рівень загального розвитку дитини, ціннісні орієнтації, мотивацію діяльності;
- ✓ інтегрувати педагогічні зусилля щодо формування почуття безпеки на основі принципів особистісно орієнтованого підходу;
- ✓ передбачати наступність у роботі вчителів, вихователів, соціального педагога та практичного психолога;
- ✓ забезпечувати співпрацю фахівців закладу освіти і батьків дитини, яка опинилась в складних життєвих ситуаціях [5].

Отже, можна дійти до висновку, що сучасний освітній заклад має потенціал для підтримки, становлення, адаптації та самореалізації дітей, що опинились в

складних життєвих обставинах. Слід зауважити, що це можливо за умови тісної та плідної співпраці учасників освітнього процесу, соціальних служб, громади.

Список використаних джерел:

1. Петушкова Л.А., Аносова А.В. Методичні рекомендації щодо здійснення соціально-педагогічної роботи та соціально-правового захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини.

2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T192671.html

3. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. –С. 23-32, 46-51, 80-81.

4. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах: метод. рек./ автори –упор. В.Г. Панок, З.О. Гаркавенко, О.Г. Корагодіна, А.С. Шапошнікова. – [2-е вид., стереотип]. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 76 с.

5. Методичні рекомендації щодо організації психолого-педагогічного супроводу дітей, які потребують додаткового захисту та опинилися в складних життєвих обставинах. К.: МОІН України, 2014 р.

6. Проект «Розвиток єдиного національного інструментарію та алгоритму оцінки потреб дитини та її сім'ї. К.: Міністерство соціальної політики України. ЮНІСЕФ, 2014 р.

7. Методичні рекомендації «Психологічна допомога вимушеним переселенцям». Державна служба з надзвичайних ситуацій. Харків, 2014 р.